Տեառց՝ Քաղաքապետիս Վենետկոյ և Նորա Գեւ-
բազոյն Քաղաքացւոյն (Շաւասպին): Թող ծեր
շրթունք ալ միանան հնչելու այն գոհութեան
կէցցէները, զորս կ'ուղղէ առ Նոսա ամբողջ մեր
Միաբանութիւնն ի խորոց սրտի, խնդրելով միան-
գամայն որ ազնուաբար թարգման լինին մեր
երախտագէտ զգացմանց առ այս Շնորհագիր
Դէմոյ Քաղաքն, որ գրեթէ երկուհարիւր տարի.
Ներէ ի վեր կը սփոփէ զսեզ, կը զօրացնէ և
կը շքեղացնէ ուեր կենդանութիւնն:....

*Ի ներկայութեան Հանդիսականաց՝ վկա-
յականներու արժանացան Պարոնայք.
Ա. Երզնկացի Նշիկ Տ. Յոհաննեան որ
քաղ աշակերտաց մէջ քաջագոյն հանդիսա-
ցաւ. Բ. Մարաշցի Գօդս Յակովբեան. —
Գ. Գօլանցի Կոմիտաս Մանուէլեան. — Դ.
Տրապիզոնեցի Լեւոն Ձինկէօզեան. — Ե.
Երզնկացի Ռափայէլ Պազարճեան. — Զ.
Մշեցի Պաղտասար Յովհաննէսեան. — Է.
Գօլանցի Անտոն Միմիտեան. — Ը. Սեբաս-
տացի Լեւոն Թոփալեան. — Թ. Տրապիզո-
նեցի Յովսէփ Ամպարեան. — Ժ. Պաթումցի
Յոհան Պայեան. — ԺԱ. Կիւմիւշխանցի
Գրիգոր Իսրայէլեան. — ԺԲ. Խոտուրջուրցի
Բագրատիոն Զախալեան:*

Երկու Պարոնայք մի և նոյն դասէն Տրա-
պիզոնցիք Պ. Պ. Մ. Հէքիմեան և Յ. Մար-
մարեան հիւանդութեան պատճառաւ հայրե-
նիք դարձած էին, առաջինն իր լիկէոնական
ընթացքին ամէն հարցաքննութեան առաջին
վկայական առած է, երկրորդն միջակներէն:

Ցիշեալ լիկէոնական ուսումնասիրաց աշա-
կերտներէն՝ ըստ իրենց յառաջադէմ ընթաց-
քին՝ կ'արժանանան համալսարանական ուս-
մանց վեց պարտնայք, որոնք, փառուալի
համալսարանի մէջ պիտի պարապին զանա-
զան մասնագիտութեանց, բժշկութեան, ի-
րաւաբանութեան, երկրաչափութեան: Ալյք ի
քաղաքիս ըստ իրենց փափաքին և ընդու-
նակութեան պիտի պարապին վաճառակա-
նութեան և այլ մեքենական զանազան ար-
հեստից որք կ'աւանդուին թագաւորական
բարձրագոյն արհեստից և վիտութեանց վար-
ժարաններու մէջ:

Ուրեմն կը մնայ արդ մէն մի ուսումնա-
սէր աշակերտաց՝ շնորհաւորել իրենց լի-
կէոնական ընթացից գովելի աւարտումն,
որով իրենց բարերարաց արդիւնքն և աշ-
խատասրաց քրտինքն երախտագիտութեամբ
յարգեր և պսակեր են. կը մաղթենք որ այն
գիտութեանց գեղեցիկ ծաղիկներն որ բացին
ի լիկէոնիս, քաղին նոցա արդիւնաւոր պտուղ-
ներն այն բարերագոյն համալսարանականներուն
մէջ ուր այսուհետեւ պիտի յաճախեն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆՑ

ԹՐՔԱՀԱՑ ԹԵՐԹԵՐ

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ. — Թրքահայ լրագիրս մի
յօդուած գետեղեր է իւր 58րդ թերթին մէջ,
որով կ'իմացընէ մեր վարժարաններու մէջ
բարոյականի մշակման կարեւորութիւնը,
Աչսպիսի քարոզներն ինչ հեշտ է լսելն,
բայց գործադրութիւնն դժուարին:
Յօդուածագիրն Մ. Ե. Հազաեան կը գրէ.

«Ներկայ և անցեալ կրթութեան ու դաս-
տիարակութեան ծգտումներուն մէջ իրաւամբ
նշանակելի կարեւորութիւն մը տրուած է մար-
դուս բարոյականի կազմութեանը... Մարդու
մը բարոյական բարձրութիւնը կը կայանայ
«ես»ին զոհողութեանը մէջ՝ իր նմաններուն
օգտակար ըլլալու համար: Հին է որ անիկա
առաքինութիւն անունը կ'առնէ»:

Իրաւացի են յօդուածագրի խօսքերն, բայց
ուր է արդ այդ ետի զոհողութիւնը. առա-
քինի և մարդկային դասակարգի բարձրաս-
տիճան անձն է այն անհատը՝ որ ոտից ներքեւ
չախչախած է իւր եսը. ներկայիս այս եսա-
մոլութիւնը ոչ միայն փլփլկած գլուխներու
այլ նոյն իսկ ինքնասպան գրագէտներու մէջ
ծաղակուած է: Կը հարցընէ Պր. Յօդուա-
ծագիրը.

«Մեր վարժարաններու մէջ յատուկ բարո-
յական դաստիարակութիւն մը գոյութիւն ունի՞:
Եւ եթէ ունի, ուսուցիչները ինչ միջոց կամ ե-
ղանակ կը գործադրեն բարոյական դաստիարա-
կութեան համար»:

Յօդուածագիրը իւր առաջին հարցման
պատասխան կու տայ, թէ «մեր վարժարան-
ներու մէջ չեն մտցուցած բարոյականի մասնա-
ւոր դասը», իսկ երկրորդին համար կը գրէ,
թէ «ուսուցիչները բարոյականի դաս տալն
կ'ըմբռնեն բարոյականի պատուէրները մի առ մի

digitised by A.R.A.R.@

իրենց սամերուն գոց ընել տալով» : Ի՞նչ գիւտաւոր եղանակ : Ուրեմն ահաւասիկ մեր վարժարաններու մէջ բարոյականի ուսուցման խեղճ ու ողորմելի նկարագիրը : Սխալած չենք եթէ հաստատենք այն ճշմարտութիւնը, թէ բարձրագոյն կրթարաններէն իջնելով ի ստորնագոյնս՝ կը գտնենք բարոյականի ուսման գրալի ուշադրութիւն . այդ ծանոցի մը մէջ՝ տղէտ կամ դեռատի ուսուցիչը՝ աւելի մտադիր է իր սաներուն բարոյականի մասին, քան թէ վերնագոյն վարժարաններու իմաստուն և զարգացեալ պրօֆէսորներն. կը ցաւինք ըսելու թէ ծաղկոցներէն ուսանողաց մեծ մասն պահանջած բարոյականով կ'անցնի բարձրագոյն վարժարաններու մէջ, ուր կը մնայ հագիւ իր բարոյականին ստուերը և նոյն ստուերն իսկ կը չքանայ , երբ ուսանողն ինքզինքն կը գտնէ համալսարանական մթնոլորտին մէջ, չրլսագատուած հզօրագոյնի ներով , գասընկերներով . այս տեսակ բարոյական անկումէն չատ քիչ ուսանողք բաղդ կ'ունենան պրծիլ չնորհիւ մայրական կրթութեան և իրենց մտքին աղօթքեան և սրտին ազնուութեան :

Այդ թերթի Ագգային քրոնիկ բաժնին մէջ գետեղուած ուրիշ մի տեղեկութիւն վեզ կը հետաքրքրէ . կը կարդանք .

« Այս օրերս տեսանք Ամրակատսկանի հայոց հետց բարեգործական ընկերութեան տարեկան տեղեկագիրը, ուրկէ կը հասկնանք որ ընկերութիւնը Դաւրէժի մէջ արհեստանոց — գործարան մը հաստատեր է, գաղթական այրերու և կիներու գործ հայթայթելու համար: Անկից զատ այդ ընկերութիւնը կար ու ծեւի արհեստանոց մըն ալ կը վարէ » :

Շատ մխիթարական է մեր Պարսկահայոց մթնոլորտէն այս և սոսր նման ուրիշ ուրախալի լուրեր արձագանգն . մեր հեռաւոր ազգակցաց ներ սթափումն նշան է իրենց յառաղադիմելու ձգտման. կը մաղթենք որ այս չարժմունք ընդհատութեան չհանդիպին, և կրթական ու լրագրական ձեռնարկներու փափաքներ ալ ի մօտոյ իրականանան : Յորդհանգակ հետեւեալ ցաւալի խորհրդածութիւնն կ'ընէ .

« Պարսկաստանի մէջ ամի մը հայ գաղթականութեան հայ կիները միանալով, արհեստանոց ու գործարան կը պահեն, սակայն Բերայի պէս տեղ մը արդէն գոյութիւն ունեցող արհեստանոցի մը վիճակը բարւոքելու համար քան մը չի խորհուիր . . . քանի որ այս այսպէս է, ուրեմն կամ Բերայի արհեստանոցը Դաւրէժ տանելու, կամ այն տեղի հայկուհիները Պոլիս բերելու է . կ'երեւայ որ ուրիշ ճար չէ մնացած » :

Ո՞ր են պօլսահայ կամ լաւ եւս մայրաքաղաքացի գարգացեալ հայ գրագիտուհիք, ահա ծանր, բայց իրաւացի ազդարարութիւն մ'է զոր Սոդրմանգակը կ'ընէ այդ յառաջադէմ մայրաքաղաքացիներուն. գաւառացին միշտ տգէտ կը համարուէր, և արդ նոյն տգէտը մայրաքաղաքացի Թերթն իր զարգացեալ Բերացիներուն ուսուցիչ կ'ուզէ կարգել :

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿ. — Ուսումնական չաթաթերթերնս մերթ ընդ մերթ կը չեղի իր փափաքելի ծրագրէն, հրատարակելով ոչ ուսումնական կամ չաւ եւս գիտական յօդուածներ, այլ քննադատական և բանասիրական. և այս չեղման պատճառն երթէ ինքն լռէ յայտնելու, անսխալ չէ կարծելն թէ ասով Բոլատ էֆ. կ'ուզէ իր թերթն նաեւ ազգային բանասիրաց և քննադատից ուշագրաւ հանդիսացընել : Թերթին 59երորդ պրակն աւելի բանասիրական կը գտնենք քան թէ գիտնական : Առաջին յօդուածն է Մանր ռառում վերնագրով մատենախօսական մը. որ ոնս վրայ առ այժմ պարտ ու պատշաճ տեղեկութիւն մը չի դրուիր քանի որ յօդուածն դեռ չարունակելի է : Երկրորդ յօդուածը անշուշտ պօլսահայոց ուշագրաւ երեւցած է : Յօդուածագիրն կը գրէ մայրաքաղաքին աղջկանց բարձրագոյն վարժարանի մը և կանանց յատուկ լրագրի մը (պոռ չունին) մասին :

« Վերջերս մեր կանանց զարգացած և ուսեալ դասակարգին մէջ գովելի (իրականայի՞) շարժում մը կը շնչուի հետզհետէ . իրենք իրենց՝ երկու կարեւոր ծեռնարկներ ի գլուխ հասնելու նպատակով. բարձրագոյն վարժարան մը հիմնել մի միայն աղջկանց յատուկ . և երկրորդ՝ լրագիր մը, ամսաթերթի կամ շաբաթաթերթի, կանանց սեռին համար » :

Գովելի և նոյն իսկ ծափահարելի գաղափար մ'է, զոր շատ ուշ կ'ունենան Պօլսոյ գիտուն հայ տիկնայք . երկու փափաքներն զուգահաւասար ի զարգացումն հայ իգական սեռի՝ կարելւոր են . դանդաղիլ այսպիսի ընտիր գաղափարներու իրագործելուն մէջ՝ յետաձգմունեան նշան է :

ՌՈՒՍԱՀԱՑ ԹԵՐԹԵՐ

ՄԵԱԿ. — « Մշակ »ը կը յառաջադիմէ, չենք վարանիր այսպէս ըսելու երբ մեր ներկայութեան ունինք իւր վերջին ամսոց մի քանի թերթերն , և կը կարդանք անոնց

digitised by A.R.A.R.@

մէջ « Մաշտոց » վերնագրով յօդուածներն։ Մենք մեր համոզումը կը հալածէինք և կը հալածենք՝ երբ կը լսէինք և կը լսենք այն բանաձեւն, որ կ՚ելլէր ու կ՚ելլէ թերթերէ և բանասիրաց բերնէն թէ « Մշակի հիմնադրէն վերջը, այդ թերթն միշտ կը յետագիսէ և ողորմելի վիճակի կ՚ենթարկուի », եթէ նախանձէ, միամտութենէ և կամ նախապաշարումէ մղեալ՝ ճշմարտութենէ զուրկ է այս խօսքն. սոսր լուծումն թողլով հասարակաց ողջախոհ վճռոյն, կ՚անցնինք մի առ մի քննելու և գնահատելու նոյն թերթին վերջի պրակներուն ուղղութիւնը։

Եթէ նեռուի ըսելու թէ « Մշակ »ը առ այժմ մեր հայ լրագրութեան և գրականութեան ազդարարապետն է դարձած, և այս պաշտօնավարութեան մէջ՝ նոյն իսկ եթէ ըսենք թէ « Մշակ »ը կը յառաջդիմէ, սխալած կ՚ելնէ ենք։ « Մշակ » անխնայ իւր ազդարարական՝ մերթ ողորկ և մերթ անտաշ քարերն կը նետէ իրմէ երիցագոյն և կրնաւոր գրական և գրագէտ անձնաւորութեանց, հաստատութեանց, պարբերական և օրական թերթերու վրայ։ Ազդարարել, աստել, դնցել, արթնցընել, խրախուսել, վշտացընել, ա ռաջնորդել, խայթել, գնահատել այս բայերն « Մշակ »ին համար ամենէն գերազանց բառերն են զոր լրագրական և գրական մարմիններու վրայ իրագործած է իւր հետագայ քննադատութենց մէջ։ Բանանք իւր թերթերը։

73րդ պրակին մէջ կը գտնենք Պ. Իւրի Վեսելօվսկի՝ թրքահայ մեծ բանաստեղծ՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի՝ վրայ գրած ընդարձակ յօդուածին ամփոփ տեղեկութիւն մը։ ուրախալի է որ « Մշակ » ոչ առաւագէտ հայ հասարակութեան մեծ մասը՝ չի զրկեր այսպիսի հետաքրքրական լրերէ. միայն փափաքելի էր որ փոխանակ նոյն յօդուածի միայն նմոյշն հրատարակելու, ամբողջովին թարգմանէր։ « Մշակ » այն յօդուածին առթիւ մի քննադատական կ՚ուղղէ Պօլսահայոց վրայ, և այդ տողերն կրնան ընդունուիլ առաջնորդող.

« Գալով հայրենակիցներուն, մենք կասենք որ նրանք ոչ միայն չեն պարծենում նրանով, այլ և օրինակ չեն առնում այդպիսի զործիչի » :

Ո՞րչափ փափաքելի էր որ նոյն հայրենակիցներն փոխանակ իրենց անգուտական բանաստեղծով պարծենալու, հետեւէին նորա քնարին բարձր հոգւոյն և ոճին. և սակայն այժմ այդ հասարակութեան մէջ բանաստեղծութեան մասին զգալի անկումն կ՚երեւի. իրենց հայրենակից մեծ բանաստեղծը վաճառ էր եղբայրական, բնական, հայրունի երգերու մէջ և պարկեշտ՝ անպարկեշտ քերթուածեանց մէջ, և հայրենակիցք այժմ ոչ բնութիւնը և ոչ եղբայրներն կ՚երգեն, այլ լոկ կը ճռչեն անպարկեշտ սէրը՝ անպարկեշտ քնարով։ Զընդհատենք « Մշակի խօսքերն.

« Չեմ կասկածում նրա բարձրագնդերը, իրանց համար իտէալ չեմ դարձնում այն սկզբունքները, որոնց նա էր խնկարկում։ Պատճառը։ Պատճառը այն է, որ հայրենակիցները Պէշիկթաշլեանին չեմ էլ ճանաչում » :

« Մշակի » ներկայացուցած այս պատճառն կամ արդարացուցումն՝ ոչ է այնքան զօրեղ. հայրենակիցներուն առջեւ պարզուած են նորա երգերն, որոնք անշուշտ իրենց երգերուն բաւական ուղղութիւն և լոյս կրնան տալ.

« Ծոյց տուէք – կ՚ըսէ « Մշակ » – մեր գրականութեան մէջ մի այնպիսի ուսումնասիրութիւն, որպիսին տուել է Վեսելօվսկի ռուս գրականութեան։ Զենք ուրանում, որ Պէշիկթաշլեանի մասին շատ անգամ է խօսք եղել թէ Կ. Պոլսում, թէ մեզ մօտ։ Բայց դա եղել է սամնաւոր չատագովութիւնների, ճառերի, ներբողեանի խօսք։ Իսկ մի ուսումնասիրութիւն, որ բաց աւէր գործիչի սիրտը, հոգին, որ կապէր նրա գործունէութիւնը հասարակական կեանքի հետ այդպիսի բան չը կայ ոչ միայն Պէշիկթաշլեանի, այլ առ հասարակ բոլոր հայ գործիչների վերաբերմամբ » :

« Մշակ »ի այս խօսքերը չատ լաւ են, մինչեւ ցարդ բնաւ չտեսնուեցաւ մի մատենագիր որ պարապէր ներկայ դարուս լուսաւոր և չիմեալ գրուատելի գրական և բանաստեղծ անձանց կենսագրութեան և նոցա գործոց ուշիմ քննադատութեան. ամէն ազգ կը ջանայ և մեծ պարծանք կը հրապարակէ իւր մեծ և միջակ տաղանդի տէր անձանց կենսագրութիւնը, մեր մէջ՝ նոյն իսկ ամենաչնաւագիւտ լինելով նշանաւոր դէմքերն և ոչ նոցա վրայ գոհացուցիչ պատմութիւն մի ունինք։ Անհրաժեշտ է հայ գրականութեան այս պակասին լրացումը, բայց մենք « Մշակ »ին հետ կը հարցընենք.

« Եւ ով պիտի անէ։ Մեր գծուծ ժամանակի վտիտ գործիչները օր ու գիշեր աքսում են իրանց փառաբանելու, իրանց պատմութիւնը գրելու որ անցեալ է ներկայացնում, արհամարհուած է, անյայտութեան դատապարտուած ... » :

Այս է ուրեմն մեր արդի գրական գործիչներու համաձայն բայց չգրիտ նկարագիրը, որ միայն ցաւ և անախթաթանք կը կը պատճառէ. Մշակի ամէն խօսքերն չեն անիրաւ, նա չատ լաւ ըմբռնած է հայ գրականութեան անկումը, կ՚ուզէ սթափեցընել նիրհող գրագէտներն։ Բայց ինչ խոր քուն։

digitised by A.R.A.R.@

Այնինչ 74րդ պրակին, ուր Մշակ իր սիրած բայերէն խայթելն ի գործ դրած է, Մատռէ վերնագրով ազդու քննադատական մը ուղղելով «Մուրճ»ի և «Անահիտ»ի խըմբագրացուն։ Ի մէջ բերելով «Անահիտ»ի այն տողերն որոնք չարուած էին «Մուրճ»ի տասնամեակի առթիւ, չատ մը ոչ անարժան զարմացականներ կը չարէ. և յարգ. Զօպանեան կրնար ինքզինքը այս զարմացականներէն ազատ պահել։ Զօպանեան «Մուրճ»ի մասին ինչ որ պէտք էր յայտնած էր, ոչ աւելորդ և ոչ պակաս, «Մշակ» նաեւ այս քննադատութեան մէջ կծու բառեր կ'ուղղէ «Մուրճ»ին և բոլորովին աւելորդ և ի զուր, ու Անահիտ իրաւամբ կը չարէ հետեւեալ տողերն.

«... երբէք չեմ արդարացըներ այն սիստեմական հայակրութիւնը զոր «Մշակ»ը կը ցուցընէ «Մուրճ»ին և որ կը զայրացընէ զիս անկողմնակալ քննադատութեան թերթի մը կողմէն, ինչպէս որ կ'ըմբռնեմ Գրիգոր Արծրունիին հիմնարկութիւնը»։

Բայց «Մշակ» Զօպանեանի այս արդար քննադատութենէն վրդոված կ'երեւի. և պատճառն՝ գուցէ լիներ Զօպանեանի եւական ազդարարութիւնը, որ այնքան ախորժելի չէ։ — Այժմ կարդանք Մշակի 86րդ թերթն.

«Ըհկումը մեր մէջ էլ սկսեց աճպարդկական նացիոնալ գործեր կատարել։ Ցայսմի է թէ մեզանում ոլքան քիչ է համեստութիւն ասած բանը և դրա փոխարէն որքան անչափ է մեծամտութիւնը։ Իւրաքանչիւր գործիչ, որ փոքր ի շատէ ընդունակութիւն է ցոյց տուել որ և է ճիւղի մէջ (մանաւանդ եթէ ուսուցմանարդութեան կամ բանագործարդեան մէջ), սատկիկ ատում է այդ համեստութիւն բառը և արդէն դատնիները, արձանները է պատրաստում իր համար»։

Ջուտ ճշմարտութիւնն մ'է որ կը գրէ «Մշակ». քանի՛ և որչափ ողորմելի թափթփած ուսումնասէրք և բանաստեղծք որք իրենց յարատեւ գրչի չարժմամբ հասած կը կարծեն Ալիշանի և Ւսաֆֆիի զէնիթին և կը պահանջեն և նոյն իսկ կը պատրաստին որ փառաց և փառաբանութեանց արժանանան. և այսպիսի տկար ուղեղներ անպակաս չեն հայ գրիչներու մէջ, որոց վրայ բէկլամական փառաբանութիւնք՝ ընծերցողաց միայն զգուանք կը պատճառեն և այլ ոչ ինչ։ «Մշակ» վերոյիչեալ խօսքերն գրած է դերասան Գալֆայեանի մասին. մինչեւ ցարդ այս դերասանին վրայ աւելի գովեստ գրուեցաւ քան թէ պարսաւ, բայց «Մշակ» միշտ այս դերասանին հակակիր երեւեցաւ. և այս ուղղութիւնն մեր դեռատրուիկ դերասանին վնաստրիւն կը պատճառէ, և ոչ խրախոյս. այն անհատը որ դեռ նոր գրական կամ արհեստական և կամ դերասանական ասպարէզի մէջ կը մտնէ, նա միշտ խրախոյսի կը կարօտի. ու Գալֆայեանին վրայ Փարիզէն եղած գովեստից եթէ Պօլսոյ, Թիֆլիսի և Վենետկոյ մամուլներն արձագանգ եղան, խրախուսդի համեստ պարսոն մը կատարած են։ Դերասան մը կամ արհեստագէտ մը չէ կարող իր մասնաճիւղը կատարելագործել մինչեւ որ չունենայ իր հակակիրներն և համակիրներն, ըստ որում Գալֆայեանը՝ և «Մշակ»ի խմբագրին հետ, Ս. Ղազարի գրականութիւնը քննենք։ Կը գոչէ «Մշակ».

«Ս. Ղազարի վանքը յետադիմում է։ Այլ եւս չը կայ այն տեղ այն հսկայական եռանդը(?) որի շնորհիւ մենք ստացել ենք «հայկազեան բառգրքի» պէս ակադեմական աշխատութիւններ։ Եւ եթէ այժմ էլ Ս. Ղազարի մամուլը մի–մի անգամ տալիս է այդ հսկայական եռանդը յիշեցնող գործեր, դրա պատճառն այն է, որ հին աշխատաւորներից մի քանիսը դեռ կենդանի են. դրանց մէջ է, օրինակ «վերչին սօֆիկան» է. Ալիշանը։ Իսկ ապագայի համար առ այժմ գործող նշանաւոր ոյժեր չեն երեւում»։

«Մշակ»ի այս խօսքերուն մէջ, ամենեւին չար կամ թշնամական ոգի մը չնկատելով՝ միամտութենէ և կամ տկարամտութենէ զատած չենք ըլլար, եթէ Արամազդական բարկութեան դիմենք։ «Մշակ» իր այս առաջնորդական և ոչ լաւ ուսումնասիրած տողերով՝ կուզէ ցնցել, արթնցնել, սատակել, ազդարարել միաբանութիւն մը՝ որ իր հինամեայ դրութենէն մինչեւ ներկայիս՝ նախնի և յաճախուն եռանդով գործած է և կը շարունակէ իր գործը. և թէ ինչո՞ւ արդ իր յիշատակած ակադեմական աշխատութիւն մը չի հրատարակեր, այդ հարցընելու է Վենետիկի մամուլին երախտագէտ, բարեկամ և խրախուսիչ հայ հասարակութեան։ Նոյն եռանդը և դեռ եւս ալ աւելի՝ Վենետիկի ծերուներ, մինչ և երիտասարդ և առնասարակ ամէն միաբաններու մէջ վառ է և զայն կ'ուզեն ցոյց տալ բայց որոնն, և եթէ այդպիսի յաղթանդամ երկեր մի միայն եռանդով և կամ ուղեղի արդեամբ կը հրապարակուին, այդ չատ դիւրին, միայն խոչընդոտն չըլլան ուրիշ զօրեղ դժուարութիւնք։ Գալով «Մշակ»ի այն խօսքին թէ – ապագային համար առ այժմ գործող նշանաւոր ոյժեր չեն երեւում – առանց նախանձելու «Մշակ»ի մարդաբէական ոգւոյն վրայ, մենք կը պատասխանենք թէ իրեն ակնարկած նշանաւոր ոյժերու (ինչպէս Հ. Ալիշան) երեւումը, դարերու հոլովմանց կը կարօտին. ցուցէք

digitised by A.R.A.R.@

մեզ սիրելի «Մշակ» ոյշափ տարիներէ ի վեր՝ ինչ նոր Ութֆիի մը, Պատկանեան մը և կամ Աբովեան մը ունեցաք, և այդ՝ ձեր միլիոնէն աւելի առատաձեռ հատուածքաղութեան մէջ. արդ ինչ խստապահանջութիւն է անգութական տաղանդներու հեշտին և չուտով երեւումն՝ մի միաբանութեան մէջ, որ փոքրաթիւ անդամներէ՝ հազիւ 50 միաբաններէ կազմուած է։ «Մշակ» խօսքը յառաջ վարելով կ'ուզէ պնդել թէ գրական եռանդը պակաս է մեր միաբաններէն.

«Եւ ահա վենետիկեան մխիթարեանների մատենագրական եռանդի բացակայութեան մի նշանը: Ապրիլ 27–ին լրացաւ Մխիթար Սերաստացու մահուան 150–ամեակը: «Բազմավէպ», յիշատակեց այդ յօբելեանը երկու խղճուկ տողաձաւարներով, որոնց չըսի բովանդակութիւնը շատ ողորմելի (?) տպաւորութիւն է թողնում: Յօբելեանները երկու կամ երեք անհամ (?) բանաստեղծութիւններով տօնելը միայն մեր անկատարելութեան, խեղճութեան նշան կարելի է համարել»:

Եթէ «Մշակ» աստի կը դասէ կամ կ'եզրակացընէ Վենետիկի միաբաններու գրական եռանդի պակասութիւնը, կը ցաւինք բսելու որ նա զուտ սխալանքի կը զոհուի. Մխիթարայ մահուան յօբելեանը պիտի տօնուի Ուխտիս հաստատութեան երկհարիւրամեակին հետ ի մտոյ որ է 1901ին, և ներկայիս կատարուածն չէ այլ՝ բայց եթէ բոլորովին աննշան չանցընել նորա մահուան անմոռանալի յիշատակին: Ուրախ ենք որ «Մշակ» ըմբռնած է Մխիթարայ արժանաւորութիւնը, անգուգական մեծութիւնը և կ'ուզէ որ հրատարակուի Մխիթարայ և Մխիթարեան միաբանութեան վարքը իբր յօբելեանի աւետեաց և գեղեցիկ յուշարձան – և «Մշակ» ի մարգարէս – աւետեաց ի ժամանակն անշուշտ կը պարդէ:

Մենք կը վերջացընենք «Մշակ»ի մասին վերնագրով հրատարակած քննադատութեանց վրայ մեր խօսքերն. և չենք մոռնար փոքրիկ ակնարկ մի տալ իր թերթին արդի ընդհանուր բարոյական ուղղութեան վրայ: «Մշակ»ը համակրելի այօք դիտելն յուսանք յանցանք մի չի համարուիր. նա մեր օրական լրագիրներու մէջ առաջինն համարուելու բաղդէն չի զրկուիր, քանի որ իւր նպատակն է ի սէր հայ գրականութեան զարգացման՝ անկողմնակալ ոգւով, գովել՝ գովելին, պարսաւել՝ պարսաւելին և չենք անհրաւած եթէ ըսենք թէ «Մշակ» քիչ անգամ չեղած է և կը չեղի այս դրուատելի ուղղութիւնէն: «Մշակ»ը հայ լրագրութեան իրաւամբ պատկառելի լրագրապետն պիտի լինի, եթէ իւր թերթերէն պակաս չընէ, դէպ ի ողջմտութիւն, գիտութիւն, յառաջադիմութիւն մղող ընտիր և ամիսոի առաջնորդող յօդուածներ, զորս ի գործ կը դնէր իւր հիմնադիրը. դարձեալ «Մշակ» աւելի ուղղամիտ ընթացք մը բռնած կ'ըլլայ, եթէ իւր կրիչը Միջնադարեան կրօնից իբր խաբեպան և Տարվինականութեան իբր դաւինի տերեւ չդործածէ: «Մշակ» ի ջուր կը հալածէ, կը պախարակէ ու կը ծաղրէ այն կրօնքը, զոր միլիոնաւորական կը կոչէ. կրօնական ազատութիւնը չղեայ չուներ. և եթէ արդի գիտնոց??? առկիւ միջնադարեան կրօնքը բանդագուշանք կը համարուի, և տարվինականները միջնադարեան իմաստասիրի առկիւ՝ ծիծաղաշարժ ենթադրութիւն: Ջմոռնանք ըսելու թէ «Մշակ» իւր թերթէն վերկիրս բոլորովին արտաքսեց հայ տեզագրական յօդուածները որով առաջ մեր գրականութեան գովելի ծառայութիւն մը կը մատուցանէր, ինչպէս և արդ կը կատարէ Մամուլ վերնագրով հետաքրքրական քննադատութիւններով. «Մշակ» թող աշխատի անկողմնակալ և ողջմիտ ուղղութեամբ՝ յաղթանակը իրենն է:

ՏԱՐԱԶ. — Տարազ ռուսահայ չաբաթաթերթը իւր 17րդ թուով հայ գրականութեան կողմէն ընտիր նուէր մը կատարած է արդի հայ գրագէտ Պերճ Պռօշեանցի ի յիշատակ քառասնամեայ յօբելեանին նուիրելով՝ իւր պատկերազարդ թերթը. որուն ճակատն կը ներկայացընէ ծաղկեայ պսակի մէջ չրջապատեալ Պռօշեանցի կենդանագիրը. ներքին առաջին երեսը զետեղած է նոյն գրագիտի ամբողջ կենդանագիր պատկերն, և կը ներկայացընէ Պռօշեանցը՝ գրասեղանի մէջ գրութեան զբաղած. թերթին մէջ «Տարազ»ի խմբագր. գետեղած է յօբելեարին վրայ ամփոփ տեղեկութիւններ. և նորա գրական գործոց մի քանի նմոյշներն:

Աչտարակեցի Ստեփաննոս Պերճ Պռօշեանց մտքի մշակութիւնն ստացած է Տփղիսի Ներսիսեան դպրոցան մէջ, և մինչեւ ցարդ գործօն արթնութեամբ պարապած է հայ սանեւրու գրական կրթութեան դրուատելի եղանակաւ. բեղուն և ձգող ու զգայուն գրչով աշխատեր է օրական, շաբաթական և ամսական հայ թերթերու մէջ:

«Բազմավէպ»ը նկատելով զՊերճ. Պռօշեանց հայ գրական համատեղութեան ամենէն շողշողուն աստղերէն մին կը մաղթէ Սօս և Վարդիթերի հեղինակ մեծ վիպասանին և յաջառեւակ արդիւնաւոր գրչին տօնել իւր գործունէութեան նաեւ յիսնամեայ և հաւրիւրամեայ պանծալի յօբելեաններ:

digitised by A.R.A.R.@

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՑ . — Վիեննայի յարգելի Մխիթարեանց ամսաթերթը ամփոփ կենսագրական մը նուիրած է (թիւ 6) Պուշկինի ռուս նշանաւոր բանաստեղծին: Բոլոր ռուսահայ թերթեր մեծ եռանդով ողջունեցին այս բանաստեղծին մահուան հարիւրամեայ յոբելեանն, որուն տարիւ «Հանդէս»ի ռուսահայ աշխատակիցներէն մին Կ. Տիւրեան կը հրատարակէ նոյն կենսագրականը: «Բազմավէպ»ի սիւնակներն անձուկ են այս օտար բանաստեղծին վարքին վրայ ծանրանալու, և արդէն աւելորդ տողեր չարած պիտի ըլլայինք եթէ գրէինք նորա վարքը որ չնորհիւ ռուսահայ մամլոյն հանրածանօթ է ի վաղուց: Բայց պիտի չմոռնանք հետաքրքրուելու յօդուածագրի հետեւեալ տողերով.

«Ռուսական «ինտելիգէնցիայի» մէջ փորը թիւ չեն կազմեր այնպիսի պարոնայականներ, որոնք գուցէ մի տող հայերէն բանաստեղծութիւն չեն կարդացած (???), կամ չեն յիշեր, բայց Պուշկինի բանաստեղծութիւններէն երկար շարք մը կրնան բերանացի գրուցել»:

Հոս է ցաւալին, ռուսահայ «ինտելիգէնցիայի» մեծամասնութիւնը հայ վիպասանի կամ բանաստեղծի երկու տողերն չէ կարող կակազել, և բերանացի կը համարտակէ Պուշկինի տողերն. այդ «ինտելիգէնտները» հայ են. և ինչպէս իրենք անձամբ իրենց մայրենի լեզուն կը թաղեն առանց անոր վրայ յարութեան յոյս ունենալու, թող բերանացի սորվին Պուշկինի տողերն, բայց հայերենի տումարային լեզուին ինչո՞ւ անխոյթ ըլլան. արդարեւ ցաւ կը պատճառէ մեզ երբ կը լսենք որ ռուսահայ պատանեկաց գրեթէ մեծ մասը որ կը յաճախէ Համալսարաններու կամ լիւկէոններու և կամ վարժարաններու մէջ, հայերենի գիտութենէն բոլորովին զուրկ են և նոյն իսկ կ'ուզեն զուրկ մնալ. ռուսահայ թերթերը անշուշտ նկատողութեան կ'առնուն իրենց մօտ եղած ոչ հայագէտ երիտասարդութեան այսպիսի անմխիթար կացութիւնը:

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ . — Պարոնհայոց վրայ Նոր կեանքը կը չարունակէ հրատարակել հետաքրքրական և օգտակար մանրամասն նկարագրութիւնը. նորա Ցրդ թուոյն մէջ կը կարդանք հետեւեալն.

«Լսարանէն աւելի հասարակութեան կրթիչը Թատրոնն է, և Պարոնհայերը զրկուած չեն ներկայացումներէ. թէ Թատրիզ, Սալմաստ, Ուրմի և թէ ուրիշ տեղեր շարունակ ներկայացումներ կան... Հասարակութիւնը կը յամենայն սիրով, և ամէն անգամ բանական գումար մը կը գոյանայ, որ առ հասարակ կը յատկացուի դպրոցներուն կամ այլ բարեգործական նպատակներու»:

Ապրէ՛ն մեր Պարոնհայերը, որ կ'ըմբռնեն ազգիս արդի կացութիւնը և կը գործեն, կը չարժին և յառաջ կ'ընթանան այն ուղղութեամբ, որով միայն կրնան իրենց գովելի նպատակին հասնիլ:

«Անցեալ ամառն — կը գրէ Նոր Կեանք — Թէհրանի մէջ ներկայացման մը Շահը ներկայ գտնուելով, չափազանց գոհ մնացեր է և ներկայացումէն վերջ քառորդէ մը աւելի դերասանուհիները իր ներկայութեանը ընդունելով քանչելիներ է զանոնք, յայտնելով իր գոհունակութիւնը, և կարեւոր գումար մը նուիրեր է դպրոցին, խոստանալով անգամ մը այցելել»:

Ահաւասիկ Պարոնհայոց գործունէութեան, և ի սէր եղբայրական և կրթական օգնութեան նորանոթափ արդիւնաւոր փոքրիկ օրինակ մը. ուսկից ինչո՞ւ չգտուին օրինակ առնելու և հետեւելու մեր ուրիշ հայ գաղութները՝ որոնք աւելի լուսաւոր մթնոլորտի մէջ կ'ապրին, և որոց աւելի դիւրին է օգնութեան հասնելու ազգիս ողորմութեան կարօտ անհատներուն և վարժարաններուն:

Հ. Ս. Ե.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Դիւանագիտական պատգամաւորութիւն մը 1870ին մէջ.

Բրօյսիա–Գաղղիական պատերազմը, — 30 տարի վերջ, — այլ եւս անցեալն կը վերարերի, ուր նոր սերունդեան համար պատմութեան էջ մը կը կազմէ: Երկոու նախանձընդիմակ ազգերու մէջ՝ ոգիներու յուզումը տակաւ խաղաղելով, և պատերազմին տխուր անցքերու տպաւորութիւնքը, որ դեռ միանչ երկիկ՝ ժամանակակից ծերերու սիրտը կը կրկոծեցնեն, քիչ քիչ կորսնցնելով իրենց ստատկորիւնը, գիտուններ կը սկսին հիմայ անկողմնապահ հոգւով, գրադիր գոտ

digitised by A.R.A.R.@